

Belirsizlikte Karar Almak

Doğın Kökdemir

kokdemir@baskent.edu.tr

Başkent Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

<http://www.elyadal.org>

Sadece bir günlük yaşantımızı gözönüne aldığımızda bile, bu kısacık 24 saat içerisinde onlarca karar verme davranışı gösterdiğimizi farkedebiliriz. Sabah evden çıkmadan önce hangi kıyafeti giyeceğimize, öğlen ne yemek yiyeceğimize ve akşam TV kanalları arasında gezinirken hangisinde durup seyretmeye başlayacağımıza

kadar pek çok yaşantı karar verme becerisi gerektirmektedir. Daha genel olarak, karar verme davranışı olarak adlandırabileceğimiz durumlar arasında, geleceğe yönelik tahminlerde bulunma, iki ya da daha fazla alternatif arasında "en iyi olanı"nın seçilmesi ve akıl yürütme sayılabilir. Bu davranışları o kadar hızlı ve çoğunlukla hatasız yapıyoruz ki verdiğimiz kararların aslında ne kadar kapsamlı ve önemli bir zihinsel süreç sonunda ortaya çıktığını takip etmeyi düşünmüyoruz.

Politik karar verme süreçleri de aslında nicelik olarak günlük yaşantımız içerisindeki karar verme süreçlerinden pek de farklı değil. "Sağlıklı" kararlara ulaşmak için aynı hatalarla boğumaktayız. Tabii burada çok önemli bir niteliksel farklılıktan bahsetmek gerekiyor; TV kanalları arasında hangisini seyretmeye karar verdiğinizde, *kararınız ne olursa olsun* bu kararın size ya da çevrenize zarar verme olasılığı çok azdır. Ancak, örneğin bir siyasi parti başkanının istifa edip etmemesinin kısa, orta ya da uzun vadedeki getirileri (ve götürüleri) çok farklı olacaktır.

Herbert Simon (1997) insan karar verme sürecinin sanıldığı kadar rasyonel olmadığını söylemektedir. İnsanlar, bazı iktisat kuramlarının öngördüğü gibi, kazancı en üst seviyeye çıkarırken kayıpları da en alt düzeye indirmeyi sağlayan kararlar vermezler. Çünkü, insan zihni, *genç ve sağlıklı bireylerde bile* sınırsız ve yanılgısız bir sistem değildir. Sosyal / Bilişsel Psikoloji araştırmalarının söylediği çok açıktır: İnsan yaşamını sürdürmek zorunda olan adaptif bir varlıktır ve bu varlık karar verirken matematiksel normlar kullanmak yerine – buna gücü yetmediği için – kendisini tatmin

eden davranışlarla yetinir (Chase, Hertwig ve Gigerenzer, 1988). Bu sonuçların siyasi yaşam çevresine uygulaması şu şekilde özetlenebilir: Herhangi bir siyasi partinin liderinin aldığı karardan, hem kendisi, hem partisi, hem de ülkesi için daha kazançlı olan alternatif kararlar her zaman olasıdır ancak eğer verilen bu karar parti liderini *yeterince tatmin ediyorsa* daha iyisini hiç bir zaman aramayacaktır. Bu çok şaşırtıcı değil çünkü alternatif kararlar almak hatta bunlar üzerinde beyin jimnastiği yapmak bile belirsizlik yaratacaktır. Bu belirsizliği yaşamak yerine, elde varolan tatmin edici bir kararla hayatı sürdürmek daha rahat ve risksiz olacaktır. Sayısız bilgiyi aynı anda işlemek zorunda olan insanın, zihinsel kapasitesini bütün bu gelen bilgileri toplama, sınıflandırma ve yorumlama konusunda yeterli olamayacağından elde edilen (verilen) ilk *akla yatkın* kararın kabul edilmesi doğal bir süreçtir.

İnsanlar sınırlı bir rasyonelliğe sahiptir. Bu sınırlılık bizim insan olma özelliğimizle birleştiği zaman rasynel kararlara ulaşmanın daha da zor olacağı beklenmektedir. Sadece bireylerin fiziksel sağlıkları değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal durumları da rasyonel karar verme süreci üzerinde çok büyük etkilere sahiptir. Siyasi karar alma yetkisinde olan kişilerin fiziksel sağlıkları aldıkları kararları etkiler mi? Sadece siyasi aktörler değil, her insan fiziksel sağlık durumu bozulduğunda enerjisinin ve zamanının önemli bir kısmını kendi fiziksel durumuna harcar – harcalmalıdır da. Ancak, “sadece fiizksel sorunları var ama kafası hala çalışıyor” şeklindeki saptamalar en azından karar verme sürecinin kalitesi açısından doğru değildir. Yerkes – Dodson kanunu göre herhangi bir davranışı gerçekleştirmek için gerekli olan performansla uyarılmışlık (arousal) *ters U* biçiminde bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle, performansın yeterli olabilmesi için belirli bir düzeyde uyarılmışlık haline ihtiyaç vardır ancak bu uyarılmışlık durumu kritik noktayaşarsa performans da düşer. Karar verme durumunda olan bir kişinin süregelen yaşantısının artık doğallaşmış stresi üzerinde bir de olumsuzluk içeren hastalık süreci eklenirse, bu uç duygusal durum rasyonelliği olumsuz yönde etkileyecektir (Kaufman, 1999). Bu duygusal durumu şiddetlendirecek başka faktörler de olabilir; yaşlılık, arkadaşlarından ayrılma, ölüm korkusu ya da deneyimi, ... vs.

Siyasi belirsizlik durumunda karar verme sürecinde olan aktörleri yukarıda özetlenen eksikler yanında en az onlar kadar önemli ve bir o kadar da tehlikeli bir mekanizma daha vardır: Bilişsel tutuculuk(Langevoort, 2000). *Bilişsel tutuculuk*, aşırı güvenin son halidir. Özellikle siyasi liderlerin kendi aldıkları kararlar hakkında tutucu olmaları çok

beklenmedik değil. Siyasi liderler (aslında bütün insanlar) kendilerinin daha önce aldıkları kararlardan - bu kararların yanlış olduğu farkedilse bile -dönmek istemeyeceklerdir. Zihinsel kalıplar (şemalar) bir kez yaratıldıktan sonra bunların davranışa dönüşmesi ve yeniliklere kapalı, kendini sorgulamaktan hoşlanmayan, kararları gözden geçirmeyen ve kendisine muhalefet edenlere tolerans göstermeyen bir lider (insan) modeli karşımıza çıkacaktır. Bilişsel tutuculuk oldukça tehlikelidir çünkü bu yanlışlığı gösteren kişileri ikna etmeniz hemen hemen imkansız olduğu gibi şu veya bu nedenle onunla beraber hareket eden insanlar her zaman olasıdır ve insanlar kendileri ile aynı fikirde olanlar daha çok dinlerler.

Kaynakça

- Chase, V.M., Hertwig, R ve Gigerenzer, G. (1998). Visions of rationality. *Trends in Cognitive Science*, 2(6), 206-214.
- Langevoort, D.C. (2000). Organized illusions: A behavioral theory of why corporations mislead stock market investors and cause other social harms. C.R. Sunstein (Ed.) *Behavioral Law and Economics* (s. 144 - 167) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaufman, B.E. (1999). Emotional arousal as a source of bounded rationality. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 38, 135 – 144.
- Simon, H.A. (1997). *Models of bounded rationality*. Cambridge: MIT Press.